

ISSN 2091-5187

СЕРВИС

ИЛМИЙ-АМАЛИЙ
ЖУРНАЛ

№4/2

2024

СЕРВИС

ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ 2024 йил, 4/2-сони

Муассис: Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлиги томонидан 2008 йил 31 декабрда
0561-рақам билан рўйхатга олинган.

ЎзР ОАК Риёсатининг 19.03.2017 й., 239/5-сонли қарори билан эътироф этилган

**Тахририят ижодий
жамоаси:**

Бош муҳаррир:

и.ф.д., проф. М.Э.Пўлатов

Бош муҳаррир

ўринбосари:

и.ф.н., проф. Д.Х.Асланова

Масъул котиб:

и.ф.д., проф. М.Қ.Пардаев

Муҳаррирлар:

и.ф.д., доцент Ф.А.Сафаров
PhD, доцент И.М.Пардаева
А.Х.Мингбоев

Техник муҳаррир:

и.ф.н., проф. А.Н.Холиқулов

Корректор:

PhD, доц. С.А.Бабаназарова

Саҳифаловчи:

PhD Х.Н.Очилова

1 йилда 4 маротаба
чоп этилади.

**Ўзбекистон худудида
тарқатилади.**

Тахририят манзили:

140100, Самарқанд шаҳар,
Амир Темур кўчаси, 9-уй,

тел.: +998(66)233-28-38,
+998(97)913-74-40

факс: +998(366)231-12-53
эл.почта:

samisiservis@mail.ru

Тахририят кенгаши раиси:

М.Э.Пўлатов – Самарқанд иқтисодиёт ва сервис
институти ректори, и.ф.д., профессор

Тахририят кенгаши раиси ўринбосари:

Д.Х.Асланова – СамИСИ илмий ишлар ва
инновациялар бўйича проректори, и.ф.н., профессор

Тахрир кенгаши аъзолари:

Б.А.Бегалов – Ўзбекистон Республикаси Президенти
хузуридаги Статистика агентлиги директори, и.ф.д.,
профессор

М.Қ.Пардаев – СамИСИ профессори, и.ф.д.

Б.К.Ғоибназаров – и.ф.д., профессор.

М.М.Мухаммедов – СамИСИ профессори, и.ф.д.

Д.Р.Зайналов – СамИСИ профессори, и.ф.д.

О.М.Муртазаев – ТДИУ СФ директори, и.ф.д., проф.

М.Р.Болтабаев – ТДИУ профессори, и.ф.д.

Р.Х.Эргашев – ҚарМИИ профессори, и.ф.д.

И.С.Тўхлиев – СамИСИ профессори, и.ф.д.

К.Б.Уразов – СамИСИ профессори, и.ф.д.

Қ.Ж.Мирзаев – СамИСИ профессори, и.ф.д.

Б.И.Исроилов – ТДИУ профессори, и.ф.д.

Г.М.Шодиева – СамИСИ профессори, и.ф.д.

Б.Абдукаримов – СамИСИ профессори, и.ф.н.

Р.Қобилов – Самарқанд вилояти ҳокими ўринбосари

С.Н.Тошназаров – СамИСИ профессори, и.ф.д.

Р.Н.Нормахматов – СамИСИ профессори, т.ф.д.

А.Бектемиров – СамИСИ профессори, и.ф.д.

О.М.Пардаев – СамИСИ профессори, и.ф.д.

М.Т.Алимова – СамИСИ профессори, и.ф.д.

З.Дж. Адилова – ТДИУ профессори, и.ф.д.

Ш.О.Қувондиқов – СамИСИ профессори в.б., иқтисод
фанлари доктори

Л.Н.Халикова – СамИСИ профессори, DSc

Ф.А.Сафаров – СамИСИ доценти, DSc

А.М.Каримова – СамИСИ профессори в.б., DSc

МУНДАРИЖА:

НАЗАРИЯ ВА МЕТОДОЛОГИЯ	
Мамаюнус Қаршибаевич Пардаев, Мурод Мухаммедович Мухаммедов Мамлакатимизда олиб борилаётган ижтимоий-иқтисодий ислохотларнинг асосий йўналишлари	5
Sanjarbek Komiljon o‘g‘li Boyjigitov Don va un mahsulotlari bozorida iste‘molchi xulq-atvori mezonlarini qo‘llash imkoniyatlari	11
Шавкат Собирович Олтаев Рақамли иқтисодиёт шароитида аҳоли турмуш даражасининг иқтисодий мазмуни ва уни ўлчаш кўрсаткичлари	14
Shirinboy Bo‘ron o‘g‘li O‘razaliyev Funksiya hosilasining iqtisodiyotdagi o‘rni	17
ИННОВАЦИЯ ВА РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ	
Сарвар Аюбовна Исхакова Развитие сферы услуг в условиях цифровой трансформации национальной экономики	20
Шехроза Маджитовна Каримова Инновации в сфере услуг общественного питания	25
Рахима Жамshedовна Курбанова Хизмат кўрсатиш корхоналарини рақамли иқтисодиётга ўтказишни татбиқ этиш модели	28
Зарина Муродовна Мухаммедова Хизматлар соҳасида инвестицион ресурсларни инновацияларга йўналтириш механизмлари	34
Eldor Anvarovich Nozimov Xizmat ko‘rsatishda elektron tijoratni samaradorligini oshirish	39
Shohista Baxriddin qizi Turdiyeva Elektron savdo va uning o‘ziga xos jihatlari	42
САНОАТ ВА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ	
Жунайдилло Садиевич Файзиев Озиқ-овқат маҳсулотлари хавфсизлигини таъминлаш – иқтисодий ривожланиш гаровидир	45
Ғайрат Яхшибаевич Пардаев, Акрам Джуракулович Ғафуров, Рузбой Нормаматов Грек ёнғоғи мевасининг истеъмол қиймати ва ёнғоқ етиштиришда кўрсатиладиган хизматларнинг ташкилий-иқтисодий механизмларини такомиллаштириш	50
Shohruh Zafar o‘g‘li Jalilov Bog‘dorchilik tarmog‘ida investitsion faoliyatining nazariy asoslari	53
Muslimaxon G‘ayratjon qizi Sotvoldiyeva Ekologik va iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlashda suv resurslarining ahamiyati va boshqaruvi	57
МЕҲНАТ, БАНДЛИК ВА КАМБАҒАЛЛИКНИ ҚИСҚАРТИРИШ	
Мамаюнус Қаршибаевич Пардаев, Озода Мамаюнусовна Пардаева, Мирзо Улугбекович Болтабоев Меҳнат бозори трансформациясида “юмшоқ” кўникмалар ва ижтимоий ҳимоянинг аҳамияти	62

Shirinboy Bo‘ron o‘g‘li O‘razaliyev – SamISI, “Oliy matematika” kafedrasida assistenti

FUNKSIYA HOSILASINING IQTISODIYOTDAGI O‘RNI.

Annatsiya. Ushbu maqolada funksiya hosilasining iqtisodiyotdagi o‘rni haqida ko‘rib chiqilgan ya‘ni funksiya hosilasining ba‘zi amaliy va nazariy tadbirlarini o‘rganib iqtisodiy sohani rivojlanishi uchun foydalanish mumkin bo‘lgan funksiyalar taqdim etilgan.

Kalit so‘zlar. Hosila, funksiya, mehnat unumdorligi, daromad funksiyasi, foyda funksiyasi, doimiy xarajat, o‘zgaruvchan xarajat, o‘rtacha xarajat, marjinal xarajat, xarajat funksiyasi.

Kirish. Ma‘lumki mamlakatimizda iqtisodiyotning barqaror faoliyat yuritishi uchun zarur bo‘lgan shart-sharoitlar yaratilib, yuqori texnologiyalarga asoslangan ishlab chiqarish korxonalarini vujudga kelmoqda, raqobatbardosh yangi mahsulotlar ishlab chiqarish jarayoni faol o‘zlashtirilmoqda. Bu jarayondagi muvaffaqiyatlar, tabiiyki, raqobatga bardoshli kichik mutaxassis kadrlar tayyorlash bilan chambarchas bog‘liqdir.

Juda tez rivojlanayotgan hozirgi vaqtda oliy ta‘lim muassasalari ham zamon talabiga javob beradigan yetuk kadrlar yetishtirishi judayam zarur. Iqtisodiy oliy ta‘lim yurtlarida o‘qitiladigan matematika fanini o‘qitilishi talabalar uchun ham amaliy, ham nazariy masalalarni yechishda va kelajakda o‘z ish faoliyatida foydalanishda judayam katta ahamiyatga ega hisoblanadi. Ushbu ishda shu fan bo‘yicha o‘qitiladigan funksiya hosilasi mavzusi o‘qitishda talabalar uchun qiziqarli bo‘lgan amaliy mazmuniga qaratildi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Iqtisodiyotda funksiya hosilasining o‘rni haqida ko‘plab tadqiqotlar olib borilgan. Quyida ushbu mavzuga oid ba‘zi yetakchi xorijiy va mahalliy kitoblarda o‘zining yaqqol tasvirini ko‘rish mumkin.

“Microeconomic Theory” (Mas-Colell, Whinston, Green): Bu asarda mikroiqtisodiy nazariyalar va funksiya hosilalari o‘rtasidagi bog‘lanish keng yoritilgan. Mualliflar talab va taklif funksiyalarining hosilalarini tahlil qilib, narx va miqdor o‘rtasidagi bog‘lanishni ko‘rsatadilar.

“Econometrics” (Wooldridge): Iqtisodiy statistikada funksiya hosilasining qo‘llanilishi va uning natijalari haqida batafsil ma‘lumot berilgan. Ushbu kitobda regressiya tahlili orqali iqtisodiy o‘zgaruvchilar orasidagi bog‘lanishlar aniqlanadi.

“Mathematics for Economists” (Carl P. Simon, Lawrence Blume): Bu kitobda matematik tushunchalar, jumladan, hosila va uning iqtisodiy modellar uchun ahamiyati ko‘rsatilgan. Mualliflar matematik vositalarni iqtisodiy muammolarni hal qilishda qanday qo‘llash mumkinligini ko‘rsatadilar.

“Iqtisodiyot nazariyasi” (O‘zbekiston Respublikasi oliy o‘quv yurtlari uchun darslik): Bu kitobda iqtisodiyotning asosiy tushunchalari, jumladan, funksiya hosilasining o‘rni yoritilgan.

“Matematik iqtisodiyot” (O‘zbekiston Respublikasi matematik olimlari tomonidan yozilgan): Bu asar matematik usullarni iqtisodiy tahlilga tatbiq etishga bag‘ishlangan bo‘lib, funksiya hosilasining ahamiyatini ko‘rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot jarayonida funksiya hosilasining iqtisodiy jarayonlardagi ahamiyatini tahlil qilish. Talab va taklif funksiyalarining hosilalari orqali narxlar va miqdor o‘rtasidagi bog‘lanishni aniqlash. Shu bilan birgalikda, Statistik ma‘lumotlar, iqtisodiy ko‘rsatkichlar va grafiklar orqali funksiya hosilasining iqtisodiy jarayonlarga ta‘sirini o‘rganish. Iqtisodiy jarayonlarni matematik tenglamalar yordamida ifodalash. Regressiya tahlili yoki boshqa statistik metodlar orqali funksiya hosilasining ta‘sirini aniqlash. Xususan, o‘nga yaqin mazkur mavzuga doir milliy va xorijiy adabiyotlar o‘rganib chiqildi va tahlil etildi.

Tahlil va natijalar.

Mehnat unumdorligi- ishlab chiqarish jarayonida kishilar mehnatining foydaliligi, samaradorligi va mahsuldorligi; Mehnat unumdorligi ishlovchining ma‘lum vaqt birligi (soat, smena, oy, yil) ichida tayyorlangan mahsulot hajmi bilan o‘lchanadi. Mehnat unumdorligi tarmoqlari va korxonalarda mehnat unumdorligi yalpi yoki sof mahsulot asosida hisoblanadi. Yillik mahsulot hajmini o‘rtacha ishlovchilar soniga bo‘lish orqali bir ishlovchi hisobiga yaratilgan mahsulot aniqlanadi.

Mehnat unumdorligining o‘shishi mahsulot birligini ishlab chiqarishda mehnat sarfining kamayishi demakdir. Mehnat unumdorligi yuqori bo‘lsa, jamiyat har bir xodim hisobiga ko‘proq mahsulot tayyorlash, binobarin, o‘zining o‘sib borayotgan ehtiyojlarini to‘laroq qondirish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Mehnatning asosiy kapital bilan ta‘minlashini yaxshilash, fan-texnika taraqqiyoti yutuqlari va yangi texnologiyani joriy etish, ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish, xodimlarning malakasini va texnik tayyorgarlik darajasini, madaniyatini, malumotini oshirish mehnat unumdorligi o‘shishining eng muhim omillaridandir.

Unumdorlikni oshirish uchun quyidagi usullarni qo‘llash mumkin:

1. Mashina va texnologiyalarni yangilash - yangi va zamonaviy mashinalar yordamida ish jarayonlarini tezlashtirish.

2. Ishchilarning malakasini oshirish - xodimlarni o‘qitish va malaka oshirish kurslariga jalb qilish.

3. Ish jarayonini optimallashtirish - ish metodlarini va jarayonlar birligining samaradorligini tahlil qilish.

4. Tashkiliy o‘zgarishlar - ish joyida tashkilotning tashkiliy tuzilmasini yangilash va samarali boshqarish.

Unumdorlikni oshirish orqali ishlab chiqarish xarajatlari kamayadi va raqobatbardoshlik oshadi.

Daromad funksiyasi:

Daromad funksiyalari - bu firmalarning daromadlarini hisoblashda qo‘llaniladigan matematik ifodalar. Eng ko‘p qo‘llaniladigan daromad funksiyalari quyidagi ko‘rinishlarda ifodalanadi:

1. Umumiy daromad funksiyasi (TR)

$$TR = P \cdot Q$$

Bu yerda: P - mahsulotning narxi, Q - ishlab chiqarilgan yoki sotilgan mahsulotning miqdori.

2. O‘zgaruvchan xarajatlar funksiyasi (VC)

$$VC = f(Q)$$

O‘zgaruvchan xarajatlar ishlab chiqarish hajmiga bog‘liqdir.

3. Umumiy xarajatlar funksiyasi (TC)

$$TC = FC + VC$$

Bu yerda: FC - doimiy xarajatlar (masalan, ijaralar va xizmatlar).

4. Foyda funksiyasi (π)

$$\pi = TR - TC$$

Foyda, umumiy daromad va umumiy xarajatlar o‘rtasidagi farq sifatida hisoblanadi.

Bu funksiyalar firmalar iqtisodiy holatini va natijalarini tahlil qilishda muhimdir.

Xarajat funksiyasi:

Xarajat funksiyalari firmalarning xarajatlarini hisoblashda yordam beradi. Ular asosiy toifalarga bo‘linadi:

1. Umumiy xarajatlar funksiyasi (TC)

$$TC = FC + VC$$

Bu yerda: FC - doimiy xarajatlar, VC - o‘zgaruvchan xarajatlar.

2. Doimiy xarajatlar (FC):

Doimiy xarajatlar - ishlab chiqarish hajmiga bog‘liq bo‘lmagan xarajatlardir, masalan, ijaralar, yildan-yilga to‘lanadigan xizmatlar.

3. O‘zgaruvchan xarajatlar (VC)

O‘zgaruvchan xarajatlar ishlab chiqarish hajmiga qarab o‘zgaradi.

Misol: xom ashyolar va ish haqi.

4. O‘zgaruvchan xarajatlar funksiyasi: $VC = f(Q)$

Bu yerda Q - ishlab chiqarilgan mahsulot miqdori.

5. O‘rtacha xarajatlar (AC)

$$AC = TC / Q$$

O‘rtacha xarajatlar ishlab chiqarilgan bir dona mahsulotga to‘g‘ri keladigan xarajetni ko‘rsatadi.

6. Marjinal xarajatlar (MC)

$$MC = \Delta TC / \Delta Q$$

Bu xarajatlarni bir dona qo‘shish bilan keladigan o‘zgartirishni ifodalaydi.

Ushbu formulalar firmalarning iqtisodiy faoliyatini tahlil qilishda muhimdir.

Xulosa va takliflar. Matematik analiz yordamida iqtisodiy jarayonlarni tahlil qilish va prognoz qilish, ayniqsa, iqtisodiyotning turli bo‘limlarida, masalan, mehnat unumdorligi, daromad va xarajatlarni hisoblashda muhim rol o‘ynaydi. Funktsiya hosilasi yordamida ishlab chiqarish jarayonlari samaradorligini oshirish, mahsulot narxi va miqdori o‘rtasidagi bog‘lanishlarni tushunish va iqtisodiy o‘zgaruvchilar o‘rtasidagi munosabatlarni aniqlash mumkin.

Iqtisodiy modellarni shakllantirishda va tahlil qilishda funktsiya hosilalari yordamida olingan natijalar iqtisodiy qarorlar qabul qilishda va resurslarni samarali taqsimlashda katta ahamiyatga ega. Oliy ta’limda bu mavzularni chuqur o‘rganish va o‘rgatish talabalar uchun amaliy va nazariy jihatdan juda foydalidir, chunki ular kelajakdagi ish faoliyatida iqtisodiy masalalarni hal qilishda matematik vositalardan samarali foydalanishni o‘rganadilar.

Funktsiya hosilasining amaliyotdagi qo‘llanilishi: Iqtisodiyotning turli sohalarida, xususan, firmalar daromadlari, xarajatlar, mehnat unumdorligini hisoblashda funktsiya hosilalarining qo‘llanilishini yanada chuqurlashtirish va amaliyotga joriy qilish kerak.

Iqtisodiy ta’limda matematik yondashuvlarni kuchaytirish: Oliy ta’lim muassasalarida iqtisodiy matematikani yanada rivojlantirish va funktsiya hosilalari kabi konseptlarni talabalar uchun yanada qiziqarli va amaliy jihatdan ahamiyatli qilish. Bu, talabalar uchun iqtisodiy modellarni tushunishni va amalda qo‘llashni osonlashtiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Sh. Sharahmetov, O.Qurbonov, "Iqtisodchilar uchun matematika". ISBN 978-9943-07-554-2, O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2017.
2. A.Soliyev, S.Nosirova, Ya. Muxtarov, T.Bo‘riyev. Matematika. Iqtisodchilar uchun amaliy mashg‘ulotlar. O‘quv qo‘llanma – Samarqand: SamDU nashri 2021-200 bet.
3. X.Q.Qarshiboyev. "Ekonometrika". Toshkent. Iqtisod-Moliya. 2021.Darslik.
4. I.Habibullayev. « Ekonometrika ». Darslik. Toshkent. 2020.
5. A.R.Xoshimov. N.K.Ochilova. M.I.Axmedov. A.I. Sotvoldiyev. « Iqtisodiy matematika » .O‘quv qo‘llanma. Toshkent. 2018.
6. X.Q.Qarshiboyev. « Ekonometrika ». Darslik. Toshkent. 2021.
7. Mankiw, N. Gregory. « Principles of Economics ». Cengage Learning. 2014.
8. Varian, Hal R. « Intermediate Microeconomics: A Modern Approach ». W.W. Norton Company. 2010.
9. Pindyck, Robert S., Rubinfeld, Daniel L. « Microeconomics ». Pearson. 2017.
10. Kreps, David M. « A Course in Microeconomic Theory ». Princeton University Press. 1990.

Ш.Уразалиев	Sh. Urazaliev
Роль производной функции в экономике	The role of the derivative of a function in the economy
Аннотация. В данной статье рассматривается роль производной функции в экономике, то есть изучаются некоторые практические и теоретические применения производной функции и представлены функции, которые можно использовать для развития экономической отрасли.	Abstract. In this article, the role of the derivative function in the economy is considered, that is, some practical and theoretical applications of the derivative function are studied and functions that can be used for the development of the economic sector are presented.
Ключевые слова: продукт, функция, производительность, функция дохода, функция прибыли, постоянные затраты, переменные затраты, средние затраты, предельные затраты, функция затрат.	Keywords: product, function, productivity, revenue function, profit function, fixed cost, variable cost, average cost, marginal cost, cost function.

ISSN 2091-5187

☞ “СЕРВИС” ☞

Журнал Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти таҳририят
бўлимида нашрга тайёрланди.

20.11.2024 йилда теришга берилди. 11.12.2024 йилда босишга рухсат этилди.
Офсет босма қоғози. Қоғоз бичими 60x84_{1/8}. “Times” гарнитураси. Офсет
босма усули. Шартли босма табағи 14,6. Ҳисоб-нашриёт
табағи 12,5. Адади 100 нусха. Буюртма № 0134В/24

Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институтининг
матбаа бўлимида чоп этилди.
Лицензия № 025316.
Реестр № Х-119112.

Манзил: Самарқанд шаҳри, Шохрух кўчаси, 60-уй.

© Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти, 2024.